

มนุษย์ตามทัศนะพระพุทธศาสนา Humans as the point of view in Buddhism

พระครูวิภัชธรรมวิจิตร¹

Phakoolwiphatdhammawijit

ชาญพัฒน์ ชำขัน

Chanphat Khumkhan

ธวัชชัย ชำนิ

Thawatchai Chamni

วิธวินท์ ภาคแก้ว

Vitawin Pagkaew

Received February 18, 2020 & Revise May 16, 2020 & Accepted June 24, 2020

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องนี้ ผู้เขียนมีวัตถุประสงค์ ศึกษาเรื่องมนุษย์ตามทัศนะพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า องค์ประกอบแห่งชีวิตของมนุษย์เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนเป็นรูป หรือกายและ ส่วนที่เป็นนามหรือใจซึ่งรวมเอาธรรมชาติย่อยอีก 4 ส่วน คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณเข้าด้วยกัน ถ้ามองในแง่ชีววิทยา รูปหรือกายของมนุษย์เกิดขึ้นมาโดยผ่าน ความสัมพันธ์ทางเพศของบุคคลที่บัญญัติเรียกว่า “พ่อ” และ “แม่” หรือ “บิดา” และ “มารดา” แต่ถ้ามองในแง่ปรมัตถธรรม รูปหรือกายของมนุษย์เกิดจากผลกรรมและวิญญาณ มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีศักยภาพ คือ ความสามารถที่จะฝึกฝนพัฒนา ตนเองให้เป็นผู้ประเสริฐที่สุด การเกิดเป็นมนุษย์นั้นยาก ในเมื่อเรามีโอกาสได้เกิดมาแล้วควรใช้ชีวิตอย่างไรให้คุ้มค่ากับการ ได้เกิดมาเป็นมนุษย์

คำสำคัญ : 1.มนุษย์, 2.พระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article is aimed to study about humans according to the Buddhist's point of view. The study shows that the components of a human life consists of 2 parts namely, corporeality part or body part, and abstract part or mental part which includes another four sectors of nature namely, sensation, perception, mental formations, and consciousness, altogether. When considering biologically, corporeality or human body is existed through sexual intercourse of people who are called 'father' and 'mother'. While considering in the ultimate

¹ คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Email : vitawinpagkaew5@gmail.com

realities, corporeality or human body is caused by the result of Karma and spirit. Human has some potential s in which they can develop themselves to be the most precious one. Being born as a human is difficult. When we have a chance to be born again, how should we live in order to be worth being born as a human?

Keywords: Human, Buddhism

บทนำ

ความหมายของคำว่า มนุษย์

คำว่า “มนุษย์” แปลว่า ผู้มีใจสูง คำว่า มนุสสภูมิหรือโลกมนุษย์นี้ เป็นโลกที่อาศัยแห่งสัตว์ผู้มีใจสูง เพราะคำว่ามนุสสภูมินี้ เมื่อแยกคำออกก็เป็น มน + อุสส + ภูมิ, มน = ใจ, อุสส = สูง, ภูมิ = ที่อาศัย, รวมกันเป็น “มนุสสภูมิ” ก็แปลว่า ที่อาศัยของสัตว์ผู้มีใจสูง ซึ่งได้แก่ โลกมนุษย์อันเป็นที่อาศัยอยู่แห่งมนุษย์เราเอง

ที่วามมนุษย์เป็นผู้มีใจสูงนั้น ก็เพราะมีใจสูงส่ง กล่าวหาญ อดอาจ ในการประกอบกรรมต่าง ๆ ยิ่งนัก ขึ้นชื่อว่ากรรมแล้ว ไม่ว่าจะเป็นกุศลกรรมหรือเป็นอกุศลกรรม สัตว์ในภูมิอื่นใด ที่จะกล้าสามารถกระทำให้เกินมนุษย์ไปเป็นไม่มี

มนุสสภูมิ เป็นภูมิที่อยู่อาศัยของมนุษย์ผู้มีใจสูงสามารถอาจหาญที่จะประกอบทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่ขั้นต่ำที่สุดจนถึงขั้นอุกฤษฏ์ ซึ่งไม่มีภูมิใด สามารถที่จะกล้าประกอบกรรมต่าง ๆ ได้อย่างสมบูรณ์เต็มที่ เหมือนกับมนุษย์ทั้งหลายในมนุสสภูมิเราได้เลย

เมื่อกล่าวถึงชีวิตความเป็นอยู่เหล่ามนุษย์ในมนุสสภูมินี้ ย่อมมีชีวิตความเป็นอยู่แตกต่างกันไปแต่ละมนุษย์แต่ละ

มนุษย์ “ผู้มีใจสูง” ได้แก่คนผู้มีมนุษยธรรม เช่น เมตตา กรุณา เป็นต้น, สัตว์ที่รู้จักคิดเหตุผล, สัตว์ที่มีใจสูง, คน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561, หน้า 324)

มนุษย์ (ชื่อวิทยาศาสตร์: *Homo sapiens*, ภาษาละตินแปลว่า "คนฉลาด" หรือ "ผู้รู้") เป็นสปีชีส์เดียวที่ยังมีชีวิตอยู่ในสกุล *Homo* ในทางกายวิภาค มนุษย์สมัยใหม่ถือกำเนิดขึ้นในทวีปแอฟริการาว 200,000 ปีที่แล้ว และบรรลุความนำสมัยทางพฤติกรรม (behavioral modernity) อย่างสมบูรณ์เมื่อราว 50,000 ปีที่แล้ว (ที่มา <https://th.wikipedia.org/wiki/>)

มนุษย์โดยธรรมชาติแล้วเป็นสัตว์ที่มีศักยภาพ คือ ความสามารถที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ประเสริฐที่สุดได้แฝงอยู่ ทั้งนี้โดยอาศัยธรรมชาติที่มีติดตัวมาแต่กำเนิด คือ “ความ เคยชิน” และ “ศรัทธา” เป็นเครื่องมือในการฝึกฝนด้านศีล และอาศัยผลจากความเป็นผู้มีศีล ฝึกฝนพัฒนาด้านจิตและด้านปัญญาต่อไปจนกว่าจะได้คุณสมบัติคือความเป็นผู้มีตนที่ฝึกฝนพัฒนาดีแล้วทั้งด้านกายศีลจิต และปัญญา ถ้ามองในแง่จิตวิทยา การได้เกิดมาเป็นมนุษย์ถือว่าเป็นสิ่งที่มีค่าสูงสุด และเป็นความ โชคดีอย่างยิ่งโดยธรรมชาติ เพราะการได้กำเนิดเป็นมนุษย์เป็นโอกาสที่ดีสำหรับบำเพ็ญบารมีในระดับที่สูงขึ้นไปแต่ชีวิตมนุษย์จะมีคุณค่าและประเสริฐอย่างแท้จริงต้องมีคุณธรรม มีการประกอบ กุศลกรรมตลอดชีวิต เพราะการวัดคุณค่าและความประเสริฐของชีวิตมนุษย์ไม่ได้ดูใครมี

เวลาอยู่ในโลกนี้ได้ยาวนานที่สุด แต่อยู่ที่การทำความดี มนุษย์ที่ทำความดีแม้เพียงวันเดียว เป็นผู้ประเสริฐ กว่ามนุษย์ที่มีอายุ 100 ปีแต่ไม่ได้ทำความดีอะไรเลย (พระมหาสมปอง จนทวิโส (ยุ้งรัมย์). 2547, หน้า 154)

การปฏิสนธิ หรือ การมาเกิดเป็นมนุษย์

ก่อนที่มนุษย์ทั้งหลายจักได้มีโอกาสกลับมาเกิดเป็นมนุษย์ เป็นคนในมนุษย์ภูมิอันนี้นั้นไม่ว่าพอตายไปก็กลับมาเกิดเป็นคนได้อีกอย่างง่าย ๆ ตามความเข้าใจของคนที่ด่วนคิดสรุปความเอาเองหาไม่ได้ โดยที่แท้ การที่มนุษย์ทั้งหลายจักกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก หลังจากที่ได้ล้มหายตายจากมนุษย์โลกนี้แล้ว ก็เพราะมีเหตุปัจจัยหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ปฏิปทาอันยังสัตว์ให้มีโอกาสมาเกิดเป็นมนุษย์นี้ ก็คือ มนุษยธรรม ธรรมของมนุษย์ หรือ ธรรมที่ทำให้เกิดเป็นมนุษย์ ได้แก่ เบญจศีล เบญจสิกขาบท ซึ่งมีปรากฏในสังคีตสูตรว่า

1. ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์
2. อทินนาทานา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการลักทรัพย์
3. กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการประพฤติดูหมิ่นในกาม
4. มุสาวาทา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดเท็จ
5. สุราเมรัยมัชฌมาทัญฐานา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาณ

ที่ตั้งแต่แห่งความประมาณ

เบญจศีลหรือศีล 5 สิกขาบทนี้แล คือมนุษยธรรม หรือธรรมของมนุษย์ผู้ที่จะมาเกิดเป็นมนุษย์ การเกิดของมนุษย์เริ่มต้นเมื่อไร การปฏิสนธิของมนุษย์ ตามทฤษฎีพระพุทธานุศาสน์

การที่มนุษย์ได้มาถือปฏิสนธิขึ้นมาใหม่นั้น พระพุทธเจ้าตรัสไว้(ม.ญ.12/452/487) ว่าปัจจัยที่ทำให้คนเกิดมานั้นมี 3 องค์ประกอบกล่าวคือ

1. พ่อแม่อยู่ร่วมกันหรือมีเพศสัมพันธ์กัน (มาตาปิตโร สนธิปิตตา โหนติ)
2. แม่มีระดู (มาตา อุตุนิ โหติ) ผู้หญิงจะตั้งครรภ์ได้ต้องเป็นหญิงที่มีระดูแล้ว
3. มีจิตหรือวิญญาณสัตว์มาเกิดในครรภ์มารดา (คนธพโพ ปจจุปปญฺฐิต) ทั้ง 3 องค์ประกอบทำให้มนุษย์เกิด

เกิด

สรุป ในขณะปฏิสนธิ สามองค์ประกอบต้องเกิดพร้อมกัน ในขณะเดียวกัน จึงจะสมบูรณ์ การเกิดของมนุษย์ อินทียกัษเกิดความสุขสวัสดีว่า มนุษย์เกิดมาได้อย่างไร จึงเข้าไปถามพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสถึงกระบวนการเกิดขึ้นของชีวิตมนุษย์อย่างละเอียด ดังปรากฏในพระสูตรชื่อมหาตณหาสังขยสูตรมีข้อความว่า ในสัตว์โลกนี้ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน แต่มารดายังไม่มีระดูและคันธัพพะยังไม่ปรากฏ การถือกำเนิดในครรภ์ก็ไม่ได้ ในสัตว์โลกนี้ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู แต่คันธัพพะยังไม่ปรากฏ การถือกำเนิดในครรภ์ก็ไม่ได้ แต่เมื่อใด มารดาบิดาอยู่ร่วมกันมารดามีระดู และคันธัพพะก็ปรากฏเมื่อนั้น เพราะปัจจัย 3 ประการประชุมกันพร้อมอย่างนี้ การถือกำเนิดในครรภ์จึงมีได้

ชีวิตมนุษย์เกิดจากองค์ประกอบ 3 อย่างได้แก่ มารดาบิดามีความสัมพันธ์ทางเพศ มารดาอยู่ในช่วงไข่สุกพร้อมที่จะตั้งครรภ์ และคันธัพพะหยั่งลงในครรภ์แล้ว ทั้ง 3 ประการนั้นคือเหตุปัจจัยซึ่งก่อให้เกิดชีวิตมนุษย์ขึ้นมา

คันธัพพะหรือปฏิสนธิวิญญาณที่จะมาเกิดในครรภ์ของมารดานั้น อาจจะเป็นสัตว์นรก เป็นสัตว์ เตรงจวน เป็นเทวดา หรือเป็นพรหมก็ได้ ซึ่งตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกรรม คือต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกนั้นหมายถึงว่า กรรมเป็น

เครื่องบ่งชี้โดยอัตโนมัติว่า ในขณะนั้น สัตว์ใด ที่สังกรรม สิ้นวิบากแล้ว จะได้รับโอกาส การเกิดมาเป็นมนุษย์ ชีวิตมนุษย์ นับตั้งแต่แรกเริ่ม คือปฏิสนธิ จนกระทั่งคลอดออกมาจากครรภ์มารดา พระพุทธศาสนา อธิบายเอาไว้ 5 ขั้นตอน เรียกว่าเป็นพัฒนาการของชีวิตก็ได้ ดังนี้

1. กลละ เป็นหยาดน้ำใส เล็กที่สุด เป็นหยดที่เล็กมากจนสมัยนั้นไม่สามารถบอกได้ว่าเล็กอย่างไร เพราะไม่มีเครื่องมือวัดความละเอียดถึงขนาดที่ว่าเป็นเศษส่วนเท่าไรของ มิลลิเมตร เซนติเมตร หรือของนิ้ว ท่านเลยใช้วิธีอุปมาว่า หยาดน้ำใส กลละนี้มีขนาดเล็กเหลือเกิน เหมือนอย่างขนจามรี จามรีเป็นสัตว์อยู่ทางเขาหิมาลัยซึ่งมีขนที่ละเอียดมาก เอาขนจามรีมาเส้นหนึ่งมาจุ่มน้ำมันงา แล้วก็สลัดเจ็ดครั้ง แม้จะสลัดเจ็ดครั้งแล้วมันก็ยังเหลือติดอยู่นิดหนึ่ง ซึ่งเล็กเหลือเกิน ท่านบอกว่านี้แหละเป็นขนาดของกลละ ชีวิตในช่วงเจ็ดวันแรกจะเป็นกลละก่อน พอถึงวันที่ 8 จะพัฒนาเข้าสู่ชั้นอัพพุทะ

กลละนั้นมีเค้าโครงของกายภาพอยู่ ด้วย 3 อย่าง คือ กายทสกะ โครงสร้างทางร่างกาย วัตถุทสกะ โครงสร้างทางสมองและภาวะทสกะ โครงสร้างทางเพศ โครงสร้างทั้ง 3 นี้ปรากฏรวมอยู่แล้วในกลละ กลละจะพัฒนาไปประมาณ 1 สัปดาห์ก็จะเข้าสู่ ชั้นที่ 2 (บรรจบ บรรณรุจิ. 2531, หน้า 147)

2. อัพพุทะ พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า มีลักษณะเป็นโลหิตข้น มีสีเหมือนน้ำล้างเนื้อ อัพพุทะจะค่อย ๆ พัฒนาไป 7 วัน พอถึงวันที่ 8 เข้าสู่ชั้น เปลี

3. เปลี มีลักษณะเป็นชิ้นเนื้อ แต่ยังมีสภาพเหลวอยู่เหมือนก้อนดีบุกเหลว มีสีแดงเรื่อ ชั้นเปลีใช้เวลาพัฒนาอยู่ 7 วัน พอถึงวันที่ 8 เข้าสู่ชั้น ฆนะ

4. ฆนะ มีลักษณะเป็นก้อนเนื้อ เป็นแท่งทึบและมีสีแดงจัดขนาดเท่าไข่ไก่ และใช้เวลาพัฒนาอยู่ 7 วัน ถึงวันที่ 8 ก็จะเกิดเป็น ปัญจสาขา

5. ปัญจสาขา ชั้นนี้เป็นก้อนเนื้อในครรภ์ของมารดา เริ่มปรากฏเป็นปุ่ม 5 ปุ่ม ทั้ง 5 ปุ่มนี้พัฒนาต่อไปอีก ปุ่มหนึ่งจะเป็นศีรษะ 2 ปุ่มต่อมาจะเป็นแขนทั้ง 2 ข้าง และ 2 ปุ่มสุดท้ายจะเป็นขาทั้ง 2 ข้าง

ถ้านับเวลาเป็นสัปดาห์จากจุดเริ่มต้นที่เรียกว่ากลละจนถึงชั้นเป็นปัญจสาขา ในสัปดาห์ที่ 5 สตรีผู้เป็นมารดาได้ตั้งครรภ์มาแล้วเดือนเศษ ต่อจากนั้น ร่างกายของทารกในครรภ์ ก็จะพัฒนาไปตามลำดับ จนกระทั่งมีอวัยวะต่าง ๆ ครบบริบูรณ์ ทารกจะอยู่ในครรภ์ประมาณ 42 สัปดาห์ ซึ่งเท่ากับ 9 เดือน 24 วัน แล้วจึงคลอดออกมาสู่โลกภายนอก ปัจจุบันโลกเรามีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในหลาย ๆ ด้าน เรามีกล้องที่สามารถบันทึกตัวอสุจิและไข่ของมารดาบิดาที่ผสมกันแล้วก่อ กำเนิดเป็นชีวิตขึ้นมาซึ่งเล็กมาก ๆ มองไม่เห็นด้วยตาเปล่า แต่กล้องสามารถขยายได้เป็นหมื่นเป็นแสนเท่า เราจึงเห็นจุดตั้งต้นของชีวิตทางกายภาพ ซึ่งไปสอดคล้องกับคำอธิบายของพระพุทธศาสนาอย่างน่าทึ่งและที่สำคัญการก่อกำเนิดชีวิตนี้มีทั้งส่วนที่ประสบความสำเร็จและอีกบางส่วนต้องประสบความล้มเหลวไม่สมบูรณ์เจริญผิดรูปร่าง อันนี้แหละเป็นส่วนหนึ่งที่พระพุทธศาสนาบอกว่า การเกิดเป็นมนุษย์นั้นยากเย็นแสนเข็ญ ในเมื่อเรามีโอกาสได้เกิดมาเป็นคนแล้วควรใช้ชีวิตอย่างไรให้คุ้มค่ากับการได้เกิดมาเป็นคน

สรุป กระบวนการเจริญเติบโตของมนุษย์ในครรภ์อรรถกถาของสังยุตนิคาย(สารัตถกปาสิณี) ได้ขยายความเกี่ยวกับขั้นตอนของพัฒนาการของชีวิตในช่วงแรกเกิดให้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่าชีวิตเมื่อแรกปฏิสนธิหรือแรกก่อกำเนิดขึ้น มีลักษณะเหมือนหยาดน้ำมันใสๆ ที่ติดอยู่ที่ปลายขนแกะแรกเกิด เรียกว่า กลละ

สัปดาห์ที่ 2 กลละ นั้นเปลี่ยนสภาพเป็นเข้มข้นขึ้น และมีสีคล้ำน้ำล้างเนื้อ เรียกว่า อัพพุทะ

สัปดาห์ที่ 3 อัฟพุทะ นั้นเปลี่ยนสภาพเป็นชั้นยิ่งขึ้นและมีสกล้ายตึกเหลว เรียกว่า เปลี

สัปดาห์ที่ 4 เปลี นั้นเปลี่ยนสภาพเป็นก้อนเนื้อที่มีขนาดเท่าไข่ไก่ เรียกว่า ฆนะ

สัปดาห์ที่ 5 ฆนะนั้นเกิดเป็นปุ่มขึ้น 5 ปุ่ม เรียกว่า ปัญจสาขา และปุ่มทั้ง 5 นี้เองที่พัฒนามาเป็น ศีรษะ และ 2 มือ 2 เท้า(สารตถ.ปฐม.406-407)

ในคัมภีร์อภิธรรมได้ให้รายละเอียดของการพัฒนาชีวิตในครรภ์มารดาต่อไปว่าสัปดาห์ที่ 7 เกิดจักขุประสาท สัปดาห์ที่ 8 เกิดโสตรประสาทที่ 9 เกิดฆนะประสาท สัปดาห์ที่ 10 เกิดชีวหาประสาท สัปดาห์ที่ 11 เกิดกายประสาท สัปดาห์ที่ 12 เกิดเพศ สัปดาห์ที่ 13 เกิดหัวใจ (สุขาว พลอยชุม. (2560), หน้า 27 - 28)

การเกิดชีวิต ในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น เป็นการเกิด 2 ครั้ง ครั้งแรกคือการเกิดทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งจิตเดิมนี้เป็นจิตบริสุทธิ์ ไม่มีเครื่องเศร้าหมอง ไม่มีกิเลส ส่วนการเกิดครั้งที่ 2 เป็นการเกิดในจิตใจ เกิดโดยวิญญาณ ซึ่งไม่มีพ่อแม่เป็นปัจจัยให้เกิด เป็นการเกิดความทุกข์ สาเหตุมาจากเด็กมีสภาพจิตด้วยคุณธรรมขาดสติ ไม่มีปัญญารู้ชัดตามความเป็นจริง (อวิชชา) ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา ตัณหา อุปทาน ภพ ชาติ ฯลฯ ซึ่งเป็นกระบวนการเกิดความทุกข์ในจิตใจ ความทุกข์จะเกิดดับ เกิดดับ สลับกันไปเป็นลูกโซ่ ประดุจสายฟ้าแลบ เป็นวงกลมหมุนเวียนเช่นนี้เรื่อยไปตลอดชีวิต จนกว่าจะดับทุกข์ได้

การปฏิสนธิตามหลักวิทยาศาสตร์

ชีวิตเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยพ่อแม่ (สิ่งที่มีชีวิตอยู่ก่อนแล้ว) ทำให้เกิดชีวิตใหม่ การสร้างหน่วยใหม่ของชีวิต เรียกว่า การสืบพันธุ์ ซึ่งมี 2 แบบคือ การสืบพันธุ์แบบไม่อาศัยเพศ เช่น การใช้กิ่งปักชำ การแตกหน่อของกล้วย การแบ่งเซลล์ของแบคทีเรีย และการสืบพันธุ์แบบใช้เพศ เช่นมนุษย์ต้องอาศัยพ่อแม่ให้กำเนิดชีวิตโดยฝ่ายพ่อสร้างเซลล์สืบพันธุ์ เรียกว่าอสุจิ ฝ่ายแม่สร้างเซลล์สืบพันธุ์ เรียกว่า ไข่ ไข่ที่ถูกผสมโดยอสุจิเรียกว่า ไชโกท ไชโกทนี้จะฝังตัวไว้กับเยื่อหุ้มผนังมดลูก และเจริญเติบโตขึ้นเป็นตัวอ่อนตามลำดับ เมื่อครบ 9 เดือน ก็คลอดออกมาเป็นทารก และเจริญเติบโตขึ้น เป็นเด็ก เป็นหนุ่มสาว พร้อมทั้งจะสร้างชีวิตใหม่ต่อไป(ที่มา<https://www.baanjomyut.com>)

เมื่อไข่ตกจากรังแล้ว ก็จะเคลื่อนตัวไปตามเยื่อบุโพรงไข่ซึ่งมีขนช่วยพัดโบกไปจนถึงตำแหน่งที่จะ พบกับอสุจิ เมื่อถึงจุดสุดยอดในขณะมีเพศสัมพันธ์ ฝ่ายชายจะหลั่งน้ำอสุจิ ซึ่งมีสเปิร์มถึง 200 - 400 ล้านตัวเข้าสู่ช่องคลอดของฝ่ายหญิง

เมื่อฝ่ายชายหลั่งน้ำอสุจิเข้าสู่ช่องคลอดของฝ่ายหญิง แม้ว่าอาจเข้าไม่ได้เต็มจำนวน แต่ยังมีส่วนที่ว่ายผ่านมูกบริเวณช่องคลอดซึ่งหลังจากปากมดลูก ซึ่งช่วงนี้จะบาง และยืดหยุ่นได้ดีในช่วงไข่ตก เข้าสู่โพรงมดลูก และ ผ่านไปยังท่อนำไข่และปีกมดลูก โดยปกติอสุจิจะเดิน ทางด้วยอัตราเร็ว 2 - 3 มล. ต่อนาทีแต่จะเคลื่อนที่ช้าลงในช่องคลอดที่มีสภาพเป็นกรด และว่ายเร็วขึ้นเมื่อ ผ่านจากปากมดลูกเข้าไปในโพรงมดลูกที่มีความเป็นด่าง ซึ่งกว่าอสุจิจะผ่านพ้นเข้าไปในท่อนำไข่ได้นั้น จำนวน อสุจิ 200 - 400 ล้านตัวในขณะหลังจะเหลือรอดได้เพียงไม่กี่ร้อยตัวที่มีโอกาสไปผสมกับไข่ อสุจิจะปล่อยสารย่อย (Enzyme) จากส่วนหัวซึ่ง สามารถละลายผนังที่ห่อหุ้มปกป้องไข่ออกได้ และจะมีอสุจิ เพียงตัวเดียวที่เจาะเข้าสู่ไข่ได้สำเร็จ หลังจากนั้นอสุจิตัวอื่นๆ จะไม่สามารถเข้าไปได้อีก อสุจิจะสลดทางและย่อยส่วนหัว เพื่อปลดปล่อยโครโมโซมทั้ง 23 แท่งที่บรรจุอยู่ภายในส่วน หัวเข้าสู่ไข่ เพื่อจับคู่ของตัวเองกับโครโมโซมอีก 23 แท่งในไข่ และหลอมรวมตัวกันกลายเป็นเซลล์เซลล์เดียว เรียกว่าเกิดการปฏิสนธิขึ้น

การตกไข่ คือ การที่ไข่สุกและออกจากรังไข่เข้าสู่ท่อนำไข่ ในช่วงกึ่งกลางของรอบเดือน ถ้านับวันแรกที่มีประจำเดือนเป็นวันที่ 1 การตกไข่จะเกิดขึ้นประมาณ วันที่ 13-15 เมื่อไข่ได้รับการผสม จะมีการแบ่งตัวจาก 1

เป็น 2 เป็น 4 ไปเรื่อยๆ ในขณะที่เดียวกันจะเคลื่อนที่จากท่อนำไข่เพื่อไปฝังตัวที่ผนังมดลูก ซึ่งผนังมดลูกมีลักษณะที่หนาขึ้นเพื่อเตรียมตัวสำหรับรับไข่ที่ได้รับการผสม เมื่อเอ็มบริโอฝังตัวกับผนังมดลูกแล้วนั้น ก็ยังคงมีการเปลี่ยนแปลงรูปร่างต่อไปเรื่อยๆจนกระทั่ง มีอายุได้ 8 สัปดาห์เอ็มบริโอจะมีลักษณะทุกอย่างเหมือนกับคน และกระดูกในร่างกายจะเปลี่ยนจากกระดูกอ่อนเป็นกระดูกแข็ง โดยมีการเปลี่ยนแปลงดังนี้

อายุ 3 สัปดาห์ เริ่มมีหัวใจ สมอ และกระดูกไขสันหลัง

อายุ 4 สัปดาห์ เริ่มมี ตา ปุ่มแขน และปุ่มขา

อายุ 5 สัปดาห์ ปุ่มแขนและปุ่มขาขยายขนาดใหญ่ขึ้น เรื่อย ๆ

อายุ 6 สัปดาห์ เริ่มมีหู

อายุ 7 สัปดาห์ เริ่มมีเพดานในช่องปาก

อายุ 8 สัปดาห์ เริ่มปรากฏอวัยวะเพศภายนอก กระดูกในช่องปากเปลี่ยนจากกระดูกอ่อนเป็นกระดูกแข็ง และมีทุกอย่างเหมือนคน หลังจากนั้นเป็นการเจริญเติบโตของอวัยวะต่าง ๆ ทั้งภายนอก และภายใน เพื่อให้สมบูรณ์ และพร้อมที่จะทำงานได้ อายุ 38 สัปดาห์ หรือ 9 เดือน คลอดออกมาเป็นทารก

เมื่อหญิงเข้าสู่วัยเจริญพันธุ์ หรือ เริ่มมีประจำเดือน จะมีไข่สุกและหลุดออกจากรังไข่ ในระยะนี้ถ้ามีการร่วมเพศ ตัวอสุจิของชายจำนวนหลายล้านตัวจะแหวกว่ายผ่านปากมดลูกเข้าไปในโพรงมดลูกจน ถึงท่อนำไข่ และจะมีอสุจิเพียงตัวเดียวเท่านั้น ที่สามารถเข้าผสมกับไข่ได้ การผสมระหว่างไข่และอสุจิ เรียกว่า การปฏิสนธิ ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการตั้งครรภ์

บุพกรรมแห่งการกลับมาเกิด

กรรมของมนุษย์ที่ทำในกาลก่อน ส่งผลให้มีปฏิปทาต่างกัน เช่น บางคนเป็นคนดี บางคนบ้า บางคนรวย บางคนจน บางคนมีปัญญา บางคนเขลา ฯลฯ เพราะเหตุปัจจัยต่างๆ อาทิ ปฏิปทาให้มีอายุสั้น เพราะเป็นคนโหดเหี้ยมดุร้าย มักคร่าชีวิตสัตว์ ปฏิปทาให้มีอายุยืน เป็นผู้เว้นขาดจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกล่วงไป มีความละอายเอ็นดูอนุเคราะห์ด้วยความเกื้อกูลสรรพสัตว์และภูตอยู่ ปฏิปทามีโรคมาก เป็นผู้มักติเบียดเบียนสัตว์ด้วยมือ ท่อนไม้ ก้อนดิน ก้อนหิน หรือศาสตราอาวุธต่างๆ ปฏิปทามีโรคน้อย ไม่เบียดเบียนสัตว์ด้วยมือ หรือศาสตราอาวุธต่างๆ มีมิด ขวาน ดาบ ปืน เป็นต้น ปฏิปทาให้มีผิวพรรณทราม เป็นคนมักโกรธ มากไปด้วยความแค้นเคือง ถูกเขาว่าเล็กน้อยก็ขัดใจโกรธเคือง พยาบาทมาดร้าย ทำความโกรธ และความซึ่งเคียดให้ปรากฏ ปฏิปทาให้มีผิวพรรณงามเป็นคนไม่มักโกรธ ไม่พยาบาท ไม่มาดร้าย ไม่ทำความโกรธความร้ายและความซึ่งเคียดให้ปรากฏ ปฏิปทาให้เป็นคนมีศักดาน้อย คือเป็นคนมีใจริษยา มุ่งร้าย ผูกใจในการอิจฉาริษยาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้และการบูชาของคนอื่น ปฏิปทาให้เป็นคนมีศักตมาก เป็นคนไม่มีใจริษยา ไม่มุ่งร้าย ยินดีด้วยในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้และการบูชาของคนอื่น ปฏิปทาให้มีโภคะน้อย เป็นผู้ไม่ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ที่นอนที่อาศัย เป็นต้น ปฏิปทาให้มีโภคะมาก ชอบให้ทาน มีอาหาร น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ของหอม ที่นอนที่อาศัย เครื่องตามประทีปแก่สมณะหรือชีพรามณ์ เป็นต้น ปฏิปทาให้เกิดในตระกูลต่ำ เป็นคนกระด้าง เย่อหยิ่ง ไม่กราบไหว้คนที่ควรกราบไหว้ ไม่ลูกรับคนที่ควรลูกรับ ไม่ให้อาสนะแก่คนที่ควรให้ ไม่ให้ทางแก่คนที่ควรให้ทาง เป็นต้น ปฏิปทาให้เกิดในตระกูลสูง เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน วจีไพเราะ สงเคราะห์เอื้อเฟื้อ รู้จักยินเคารพ ยินรับ ยินค่านับ ผู้เฒ่าผู้ใหญ่ สักการะแก่คนที่ควรสักการะ เคารพคนที่ควรเคารพ นับถือคนที่ควรนับถือ บูชาคนที่ควรบูชา เป็นต้น ปฏิปทาทำให้มีปัญญาทราม คือ เป็นผู้ไม่เคยเข้าไปหาบัณฑิต สมณะหรือชีพรามณ์แล้วสอบถามว่าอะไรเป็นกุศล

อะไรไม่เป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ เป็นต้น ปฏิบัติทำให้มีปัญญาหลักแหลม เป็นผู้มักเข้าไปสอบถาม บัณฑิตสมณะหรือชีพรามณ์ แล้วสอบถามว่า อะไรเป็นอกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรเมื่อทำลงไปแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความทุกข์สั้นกาลนาน อะไรเมื่อทำไปแล้วย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขสั้นกาลนาน ดังนี้

องค์ประกอบของมนุษย์

พุทธปรัชญาเถรวาทแบ่งองค์ประกอบแห่งชีวิตของมนุษย์เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนเป็นรูป หรือกาย และส่วนที่เป็นนามหรือใจซึ่งรวมเอาธรรมชาติย่อยอีก 4 ส่วน คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณเข้าด้วยกัน ถ้ามองในแง่ชีววิทยา รูปหรือกายของมนุษย์เกิดขึ้นมาโดยผ่าน ความสัมพันธ์ทางเพศของบุคคลที่บัญญัติเรียกกันว่า “พ่อ” และ “แม่” หรือ “บิดา” และ “มารดา” แต่ถ้ามองในแง่ปรมัตถธรรม รูปหรือกายของมนุษย์เกิดจากผลกรรมและวิญญาณ เนื้อตัวของ “รูป” นั้นเกิดจากการรวมตัวเกาะกุมกันอย่างถูกส่วนของธรรมชาติพื้นฐานที่เรียกว่า “ธาตุ 4” หรือ “มหาภูตรูป 4” คือดิน น้ำ ไฟ ลม มหาภูตรูปทั้ง 4 เป็นฐานให้เกิดธรรมชาติอาศัยอีก 24 ประการ ที่เรียกว่าอุปาทายรูป ซึ่งเป็นธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตอยู่และการพัฒนาตนเองของ มนุษย์ กายของมนุษย์มีลักษณะเป็นอนิจจตา, เป็นทุกขตา, เป็นอนัตตา, เป็นสังขตธรรม, เป็น อภัยกถุตา, เป็นอิทัปปัจจยตา หน้าที่ของกายมนุษย์มี 2 ประการ คือ (1) รับรู้และเสพสวையโลก (2) แสดงออกหรือกระทำต่อโลก กล่าวโดยสรุปละแล้ว กายมนุษย์ มีภาวะเป็นสสารและพลังงาน พร้อมทั้งคุณสมบัติและพฤติกรรมต่าง ๆ ของสสารและพลังงานนั้น (พระมหาสมปอง จนทวโรโส (ยุ้งรัมย์). 2547, หน้า 155)

ความเป็นมนุษย์นั้น ตามหลักพระพุทธศาสนาจะต้องประกอบด้วย ส่วน 2 ส่วน คือ 1. ส่วนที่เป็นร่างกาย (รูปธรรม), 2. จิตใจ (นามธรรม) ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวยังมีข้อถกเถียงกันอยู่ในกลุ่มของ “ปรัชญาจิตวิทยา” (Psychological Philosophy) จึงจำแนกความสัมพันธ์ที่เป็นข้อถกเถียงกันออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มที่เชื่อว่าจิตใจและร่างกายแยกจากกัน (Dualism) หรือ (ทวินิยม) ในกลุ่มนี้มีแนวคิดย่อยอีก 3 แนวคิด คือ

1.1 ลัทธิปฏิสัมพันธ์ (Interactionism) มีความเชื่อว่า

- เชื่อว่าจิตใจเป็นผู้รับรู้และสั่งการ
- ร่างกายเป็นกลไกในการปฏิบัติ
- ร่างกายและจิตใจจะมีปฏิสัมพันธ์กันอยู่เสมอ

1.2 ลัทธิคู่ขนาน (Psychophysical Parallelism) มีความเชื่อว่า

- จิตใจและร่างกายต่างก็เป็นอิสระ ไม่มีอิทธิพลต่อกัน
- ปรากฏการณ์ทางร่างกายและจิตใจจะเกิดขึ้นแบบคู่ขนาน

1.3 ลัทธิผลพลอยได้ (Epiphenomenalism) มีความเชื่อว่า

- จิตใจเป็นผลพลอยได้จากการทำงานของร่างกาย

2. กลุ่มที่เชื่อว่าจิตใจและร่างกายเป็นสิ่งเดียวกัน (Monism) หรือ (เอกนิยม) ในกลุ่มนี้มีแนวคิดย่อยอีก 3 แนวคิด คือ

2.1 ร่างกายคือสิ่งเดียวของมนุษย์

- การกระทำเป็นการทำงานของร่างกาย
- กระบวนการทางจิตใจเป็นการทำงานของระบบประสาทซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของร่างกาย

นักปรัชญาชาวอังกฤษชื่อ ฮอบส์ (Hobbes) นำมาเผยแพร่ในนามของ ลัทธิฮอบส์นิยม (Materialism)

2.2 จิตใจและร่างกายเป็นสิ่งเดียวกัน การรับรู้ว่าเป็นจิตใจหรือร่างกายนั้นขึ้นอยู่กับมิติแห่งการรับรู้

นักปรัชญาดัตช์ชื่อ สปิโนซา (Spinoza) เป็นผู้ให้แนวคิดนี้ ในชื่อ "ทฤษฎีสองด้าน" (Double - Aspect Theory)

2.3 จิตใจคือสิ่งเดียวของมนุษย์

- การรับรู้ข่าวสารต่าง ๆ เป็นการทำงานของจิตใจ
- ไม่มีจิตใจการรับรู้ข่าวสารย่อมไม่มีขึ้นได้
- ถือเป็นลัทธิจิตนิยม (Idealism)

ข้อถกเถียงเรื่องจิตใจกับร่างกายว่าเป็นส่วนเดียวหรือเป็นสองส่วน ในปัจจุบันยังเป็นสิ่งที่สรุปและพิสูจน์ไม่ได้
องค์ประกอบของมนุษย์ในทรรศนะของพระพุทธศาสนา
ส่วนประกอบสำคัญของมนุษย์

ในทรรศนะของพระพุทธศาสนา สิ่งที่เราเรียกว่า “ชีวิต” มีองค์ประกอบใหญ่ 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นรูปธรรม กับ ส่วนที่เป็นนามธรรม อย่างที่เราเข้าใจกันทั่วไปว่า เป็นเรื่องของกายกับเรื่องของจิต องค์ประกอบใหญ่ทั้งสองส่วนนี้ รวมอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า ขันธ์ 5 (The Five Aggregates) ซึ่งประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ ส่วนทั้ง 5 มีดังนี้

รูป (Corporeality) คือ ส่วนประกอบที่เป็นด้านกายภาพหรือด้านรูปธรรมทั้งหมด โดยสรุปก็คือ ร่างกาย (เนื้อหนังมังสา) และพฤติกรรมทั้งหมดของร่างกาย หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า คือ ส่วนที่เป็นสสารและพลังงาน ฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติและพฤติกรรมต่างๆ ของสสารและพลังงานเหล่านั้น

เวทนา (Feeling) คือ ส่วนที่เป็นความรู้สึก ซึ่งเกิดจากการได้สัมผัสผ่านทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 และทางใจ ความรู้สึกนั้นอาจมีหลากหลาย เช่น ความรู้สึกร้อน หนาว อบอุ่น เจ็บปวด ผ่อนคลาย ฯลฯ กล่าวรวมๆ ได้ว่าเป็นความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ คือ ไม่สุข ไม่ทุกข์

สัญญา (Perception) คือ การกำหนดรู้ การจำได้ และการแยกแยะความแตกต่างของสิ่งที่รับเข้ามาทางประสาทสัมผัสต่างๆ ได้ เป็นอาการที่ใจรับรู้และสามารถบอกได้ว่าสิ่งนั้นๆ เป็นอะไร อันเป็นเหตุให้จำสิ่งนั้นๆ ได้ เช่น จำรูปร่าง สี เสียง กลิ่น รส สัมผัส และอาการต่างๆ ได้

สังขาร (Mental Formation) คำว่า สังขาร ในกรณีนี้ไม่ได้หมายถึงเรื่องของร่างกายที่เป็นเนื้อหนัง คือ ไม่ใช่ส่วนที่เป็นรูปธรรมหรือกายภาพ อย่างที่เราเข้าใจกันทั่วไป แต่เป็นเรื่องของจิตหรือเกี่ยวกับจิตมากกว่า สภาพที่ปรุงแต่งจิต ให้มีลักษณะต่างๆ ซึ่งอาจจะเป็นฝ่ายดี ฝ่ายชั่ว หรือเป็นกลางๆ(ไม่ดี ไม่ชั่ว)ก็ได้ ทั้งนี้ โดยมี เจตนา เป็นตัวนำ กล่าวอย่างง่าย ๆ สังขารนี้คือ ความนึกคิด ซึ่งอาจจะเป็นด้านดี ไม่ดี หรือเป็นกลางๆ ก็ได้

วิญญาณ (Consciousness) ในที่นี้ก็ไม่ใช่ออย่างเดียวกับสิ่งที่คนเชื่อกันทั่วไปว่า เป็นสิ่งที่มิอยู่ในตัวคนเมื่อยังมีชีวิต และเมื่อตายแล้วก็ล่องลอยไปในภพภูมิต่างๆ แต่วิญญาณในที่นี้ หมายถึง การรับรู้อารมณ์ (object) โดย

ผ่านทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 และทางใจ คือ รู้โดยผ่านทาง การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การได้ลิ้มรส การรับสัมผัสทางกาย และการรู้อารมณ์ทางใจ

จะสังเกตว่า ในส่วนประกอบทั้ง 5 ที่กล่าวข้างต้นนั้น ส่วนที่เป็นรูปธรรมหรือกายภาพ มีอยู่เฉพาะในชั้น 5 ข้อที่ 1 (รูป) เพียงข้อเดียวเท่านั้น ที่เหลืออีก 4 ข้อ คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ นั้น เป็นส่วนที่เราอาจนิยามว่าเป็นนามธรรม

มนุษย์ ในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นก็คือ ชั้นทั้ง 5 อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ถ้าอธิบายแบบย่อๆ ก็จะมีเหลือเพียง 2 อย่าง ได้แก่ รูป กับ นาม หรือ ถ้าจะใช้ ภาษาแบบบ้านๆ นั่นก็คือ กาย กับ ใจ นั่นเอง ส่วนที่เป็น กาย มีเพียงอย่างเดียว คือ รูป ที่เหลือนอกจากนั้นเป็นใจ (นาม) อันได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

อธิบายองค์ประกอบของมนุษย์ตามทัศนะทางพระพุทธศาสนา

1. รูป แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. มหาภูตรูป คือ สิ่งที่เป็นของใหญ่มีภาวะแห่งรูปปรากฏชัดเจน ซึ่งได้แก่ส่วนที่ประกอบกันขึ้นด้วยธาตุ 4 ดิน น้ำ ลม ไฟ รวมกันได้สัดส่วนก็เกิดเป็นรูปร่างตัวตนนั้น เช่น เป็นมนุษย์หรือสัตว์ เป็นต้น ซึ่งต้องมีการบริหารดูแลมาก เพราะประสบความผันแปรอยู่ตลอดเวลา

- ธาตุดิน ได้แก่ ฝม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ไข้ใหญ่ สายรัดไส้ อาหารใหม่ อาหารเก่า (อุจจาระ) เยื่อในสมอง

- ธาตุน้ำ ได้แก่ น้ำดี เสลด น้ำเหลือง น้ำเลือด น้ำเหงื่อ น้ำมันข้น น้ำตา น้ำมันเหลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำมันไขข้อ น้ำมูตร (ปัสสาวะ)

- ธาตุลม ได้แก่ ลมหายใจ ลมคือสภาพการเคลื่อนไหวในร่างกาย

- ธาตุไฟ ได้แก่ ความร้อนในร่างกาย ไฟที่เผาผลาญอาหารเพื่อแปลงเป็นพลังงาน (ATP)

1.2. อุปาทายรูป รูปอาศัย หมายถึง สิ่งที่เกิดอาศัยอยู่ในร่างกายอันเกิดจากการรวมตัวกันของธาตุ 4 และรวมถึงกิริยา อาการที่เกิดจากร่างกายนั้นด้วย ท่านแยกออกเป็นส่วยย่อยได้อีก คือ

- ปสาทรูป สิ่งที่ทำให้สำเร็จกิจ 5 อย่าง คือ จักขุปสาทรูป (ตู่),โสตปสาทรูป (ฟัง),ฆานปสาทรูป (ดมกลิ่น),ชีวหาปสาทรูป (ลิ้มรส), กายปสาทรูป (รู้สัมผัส)

- โคจรรูป รูปที่ทำให้เกิดอารมณ์, ความรู้สึกที่เกิดจากปสาทรูป 5 อย่าง คือ รูป (วิสัยของจักขุ), เสียง(วิสัยของโสตะ), กลิ่น (วิสัยของฆานะ), รส (วิสัยของชีวหา), โสณัฐพะพะ (วิสัยของกาย)

- ภาวรูป รูปที่แสดงบ่งบอกถึงเพศ 2 เพศ คือ อิตถีภาวรูป (รูปคือความป็นหญิง), บุริสภาวรูป (รูปคือความเป็นชาย)

- หทัยรูป รูป คือ หทัย 1 (เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หทัยวัตถุ หมายถึง หัวใจ)

- ชีวิตรูป สภาวะที่รักษารูปให้เป็นอยู่มี 1 ได้แก่ ชีวิตินทรีย์)

- อาหารรูป โอหารสที่เกิดแต่อาหารที่กินเข้าไปมี 1 ได้แก่ กวฬิงการาหาร

- ปริจเฉทรูป รูปที่คอยทำหน้าที่กั้นไม่ให้รูปอื่นๆ ในภายในให้ปะปนกัน มี 1 ได้แก่ อากาธาธาตุ (ช่องว่างในกาย)

- วิญญาณรูป รูปที่คอยกำกับการเคลื่อนไหวมี 2 อย่าง ได้แก่ กายวิญญาณ (การเคลื่อนไหวทางกาย), วจิตวิญญาณ (การเคลื่อนไหวทางวาจา)

- วิจารณ์รูป รูปที่เป็นไปด้วยอาการต่างๆ มี 2 อาการ ได้แก่ ลหุตา (ความเบา), มุทุตา (ความอ่อน), กัมมัณณุตตา (ความควรแก่งาน)

- ลักษณะรูป รูปที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะ 4 ได้แก่ อุจยะ (การเติบโตใหญ่ขึ้นไปจากเดิม), สันตติ (การสืบเนื่องติดต่อกันไป), ชรตา (การชำรุดทรุดโทรมไปตามเหตุปัจจัย), อนิจจตา (ไม่มีความคงที่ ไม่เที่ยงแท้แน่นอน)

หมายเหตุ อุปาทายรูป มีทั้งหมด 25 แต่มักจะเรียกว่า อุปาทายรูป 24 นั่นก็เพราะ ภาวรูป ทั้งสองนั้น หนึ่งคนจะมีรูปเดียว คือ ไม่รูปเป็นหญิง ก็เป็นรูปชาย

2.เวทนา (ความรู้สึก) การเสวยอารมณ์, ความรู้สึก, ความรู้สึกที่เกิดจากการรับรู้ในรสของอารมณ์ (Feeling)

คือความรู้สึกรับรู้ที่ย่อมเกิดขึ้นจากสิ่งที่จิตกำหนดหมาย หรือยึด หรือกระทบนั้นๆ จึงหมายถึง กองหรือหมวดหมู่ของชีวิตที่ทำหน้าที่ เสพเสวยในรสชาตของสิ่งต่างๆ ที่เป็นอารมณ์ กล่าวคือ ความรู้สึกที่ย่อมต้องเกิดขึ้น จากการเสพเสวยหรือรับรู้ในสิ่ง(อารมณ์)ต่างๆ ที่กระทบสัมผัส(ผัสสะ) พระองค์ท่านแบ่งความรู้สึก(Feeling)ของเวทนาออกเป็น 3 อันมี

2.1. สุขเวทนา ความรู้สึก สุขสบาย ถูกใจ สบายใจ ชอบใจ จึงครอบคลุมทั้งฝ่ายกายและจิต หรือที่เรียกความรู้สึกชนิดนี้กันโดยทั่วไปว่า สุข นั่นเอง

2.2. ทุกขเวทนา ความรู้สึกลำบาก, ความรู้สึกเจ็บปวด ความรู้สึกเป็นทุกข์, การเสวยอารมณ์ที่ไม่สบาย ไม่ถูกใจ ไม่ชอบใจ อันครอบคลุมทั้งกายและจิตเช่นกัน หรือที่เรียกความรู้สึกชนิดนี้กันโดยทั่วไปว่า ทุกข์ นั่นเอง

2.3. อทุกขมสุขเวทนา ความรู้สึก ไม่สุขไม่ทุกข์ เรียกกันอีกอย่างว่า อุเบกขาเวทนา หรือที่เรียกกันง่ายๆ ว่า เฉยๆ หรือไม่มีอะไร ไม่รู้สึกอะไร นั่นเอง

3. สัญญา (ความจำได้หมายรู้)

ส่วนหรือกองของชีวิตที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับความจำ ความจำได้ ความทรงจำ ตลอดจนครอบคลุมถึงการหมายรู้ การกำหนดหมาย ปัญญา การประเมินข้อมูล ฯ จึงย่อมเกิดจากการสังสม จดจำประมวลผลตั้งแต่อดีตหรือแต่ก่อนแต่ปัจจุบัน อันยอมใช้สมองส่วนหนึ่งในการบันทึกเก็บจำ ซึ่งย่อมมีข้อมูลอย่างมากมาย มหาศาลจนเกินกว่าที่จำได้ทั้งปวงในขณะจิตหนึ่งๆ สัญญาหรือฝ่ายความจำได้, หมายรู้จึงต้องทำงานหรือเกิดขึ้นในลักษณะเกิดดับ เกิดดับๆ ดังนี้อยู่เสมอๆ กล่าวคือ เกิดคือจำขึ้นมาได้ แล้วก็ดับคือลืมลงไปในตัวเอง เป็นไปดังนี้เสมอๆ ดังเช่นผู้เขียนเคยคำว่าแม่ ท่านก็เกิดสัญญาจำได้ในแม่ขึ้นมาทันที ตั้งอยู่ระยะหนึ่ง แล้วก็ดับไป จึงเกิดแล้วดับ เกิดดับๆ ในลักษณะการนี้อยู่เสมอๆ ดังนั้นสมองอันเป็นส่วนหนึ่งหรืออาศัยอยู่ในรูปขันธ์ จึงถูกจัดเป็นหทัยวัตถุอันเป็นเหตุปัจจัยอย่างหนึ่งของจิต แต่ก็อย่าเข้าใจผิดไปว่าจิตคือสมอง เพราะจิตก็ไม่ได้เกิดแต่เหตุคือสมองแต่อย่างเดียว เพราะจิตก็ยังเกิดแต่มีเหตุอื่น ๆ มาเป็นปัจจัยปรุงแต่งอีก

4. สังขาร (การปรุงแต่ง)

กองหรือส่วนของผล ที่เกิดขึ้นจากขันธ์ต่างๆ มาเป็นเหตุปัจจัยกัน กล่าวคือเกิดผลเป็นการกระทำต่างๆ ขึ้น กล่าวคือ เป็นสิ่งปรุงแต่งทางใจให้เกิดการกระทำ(กรรม)ทางกาย, วาจา, ใจ กล่าวคือ เกิดเจตนาที่จะกระทำหรือ

กรรมทางกาย วาจา ใจต่างๆขึ้นมา เช่นการกระทำทางกายทุกอย่างคือกายสังขาร เช่นเดิน นอน กิน นั่ง อุจจาระ ปัสสาวะ ฯ ทางวาจาหรือวจีสังขาร เช่นการพูด การคุย การอุทานต่างๆ การด่าทอต่อว่า ฯ หรือทางใจที่เรียกว่า มโนสังขารบ้าง จิตสังขารบ้าง เช่น ความคิด ความนึกต่างๆนาๆขึ้น อันล้วนย่อมเป็น ผลที่เกิดขึ้นจากการเป็น เหตุปัจจัยปรุงแต่งกันร่วมกับชั้นอื่น ๆ หรือจากการผัสสะต่างๆขึ้นนั่นเอง, อนึ่งพึงระวังความสับสนจากความเคยชินในภาษาไทย ที่มักใช้คำว่า สังขารในความหมายว่าสังขารกายหรือร่างกายด้วย

5. วิญญาณ (ความรู้แจ้งในอารมณ์)

วิญญาณ มาจากคำว่า วิ + ญาณะ = วิญญาณ วิ หมายถึง วิเศษ,แจ้ง,ต่าง ญาณะ แปลว่าความรู้ ดังนั้น วิญญาณ จึงหมายถึงความรู้อันวิเศษ หรือความรู้แจ้ง ซึ่งคนไทยมักเข้าใจผิดว่า วิญญาณนี้คือผี แต่จริงๆแล้ว วิญญาณก็คือตัวรับรู้อารมณ์อันวิเศษหรือจะเรียกว่าเป็นความรู้อันวิเศษก็ได้ ถ้าจะให้เห็นชัดๆ ยกตัวอย่าง ความรู้วิเศษทางตาเรียกว่า จักขุวิญญาณ ซึ่งวิญญาณนี้ ทำให้เรามองเห็นรับรู้ รูปที่มากกระทบกับตา จึงจัดว่า การเห็นนี้ก็คือ วิญญาณทางตา จึงเรียกว่าจักขุวิญญาณนี้เอง ซึ่งมีดังต่อไปนี้

จักขุวิญญาณ ความรู้อารมณ์ทางตา คือรู้รูปด้วยตา หรือการเห็น

โสตวิญญาณ ความรู้อารมณ์ทางหู คือรู้เสียงด้วยหู หรือการได้ยิน

ฆานวิญญาณ ความรู้อารมณ์ทางจมูก คือรู้กลิ่นด้วยจมูก หรือการได้กลิ่น

ชีวหาวิญญาณ ความรู้อารมณ์ทางลิ้น คือรู้รสด้วยลิ้น หรือการรู้รส

กายวิญญาณ ความรู้อารมณ์ทางกาย คือรู้โผฏฐัพพะด้วยกาย หรือการรู้สึกกายสัมผัส

มโนวิญญาณ ความรู้อารมณ์ทางใจ คือรู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ หรือการนึกคิด

เอกสารอ้างอิง

พระมหาสมปอง จนทวโส (ยุ้งรัมย์). (2547) ศึกษาเปรียบเทียบ ธรรมชาติของมนุษย์ ในพุทธปรัชญาเถรวาท

กับปรัชญาของอริสโตเติล. วิทยานิพนธ์ หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สุเชาว์ พลอยชุม. 2560, พุทธปรัชญาในพระสุตตันตปิฎก,สาละการพิมพ์ นครปฐม

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมฉบับพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ สหธรรมิก จำกัด.

https://www.baanjomyut.com/library_2/chivit/03.html สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2561

<https://th.wikipedia.org/wiki/> สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม พ.ศ.2561

<http://www.mcu.ac.th/userfiles/file/> สืบค้นเมื่อ 26 สิงหาคม พ.ศ.2561